

František Zich (ed.): Přeshraniční vlivy působící na místní společenství pohraničí České republiky.

1. díl: Výsledky expertního dotazování. 1. vydání. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2005, 143 stran, ISBN 80-7044-722-2.

2. díl: Sborník podkladových studií. 1. vydání. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2005, 206 stran, ISBN 80-7044-721-4.

O vlivu Německa na Českou republiku se dnes v oblasti mezinárodních vztahů hovoří často, a to jak v pozitivním, tak i negativním smyslu. Pro pracovníky Katedry sociální práce Fakulty sociálně-ekonomické Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem je právě tento vliv a způsoby jeho měření středem zájmu již přes rok. V rámci tříletého vědeckého projektu Ministerstva práce a sociálních věcí s totožným názvem, jako je titul recenzované publikace, sledují dopady přeshraničních styků a místních aktivit obyvatel po celém obvodu českého pohraničí na překonávání existující asymetrie v ekonomické, sociální i kulturní oblasti mezi sousedskými zeměmi, vlivy sousedských zemí České republiky na změnu způsobu života lidí v pohraničí a identifikaci procesů přebírání či odmítání zahraničních kulturních hodnot a standardů. Poznatky z prvního roku realizace tohoto projektu, během něhož byly jednak vyhodnoceny dostupné statistické zdroje, vypovídající o přeshraničních vazbách, a jednak se uskutečnilo expertní dotazování, shrnují dva sborníky. V prvním z nich jsou obsaženy výsledky hloubkového dotazování mezi experty z pohraničních regionů, tedy mezi lidmi, kteří znají situaci v obcích a ve městech, jsou schopni ji reprodukovat a hodnotit. Druhý sborník obsahuje podkladové studie.

Soubor respondentů se skládal z 242 osob, vybraných prostřednictvím tazatelské sítě výzkumné agentury *Amasia*. Většinou šlo o lidi dostatečně vzdělané, ekonomicky i jinak aktivní a dlouhodobě žijící v příhraničí. Významnou skupinu tvořili funkcionáři obcí a příslušníci místních elit. Kromě toho proběhlo deset skupinových rozhovorů s představiteli veřejného života daných obcí ve všech zkoumaných typech pohraničních oblastí. V poslední fázi se řešitelé zaměřili na ověřování získaných poznatků na základě doplňkového dotazování a na zpracování podkladových studií.

Jak ve vstupní poznámce uvádí editor sborníku *František Zich*, opírají se výsledky zejména o dotazování expertů, nejsou tedy postaveny na „tvrdých“ statistických datech, nýbrž na subjektivních názorech a hodnocení dotazovaných. Přesto tvoří statistický materiál významný doplněk těchto „měkkých“ dat. Kompetentnost vyjádření souboru expertů byla průběžně ověřována ve zpracování vlastních obsahových otázek. Řešitelé konstatují, že „*experti mají všeobecně dobrý přehled o přeshraničních aktivitách, vědí většinou o tom, co se kde děje v jejich regionu, kdo je nositelem kontaktů a akcí*“ (*Zich /ed./, 2005, s. 13*).

V úvodní studii prvního svazku, která má název *Názory expertů na přeshraniční vlivy působící na místní společenství českého pohraničí*, dospívá *František Zich* k závěru, že při registrování dopadů zahraničních sousedů na obyvatele českého pohraničí vykazují experti rozdíly podle typu pohraničních oblastí a podle obsahu dopadů. Největší vliv konstatují experti na hranicích s Rakouskem a s Německem, zpravidla jde o význam *ekonomicko-podnikatelského dopadu*. V praxi je to tzv. „práce ve mzdě“ finančně výrazně méně náročného lidského potenciálu v českém pohraničí, zájem o nemovitosti a přenos výroby jednoduchých technologií, včetně zemědělské produkce, do českého pohraničí. Podobně intenzivní je *organizační faktor*, pod nímž jsou zahrnuty všechny společné přeshraniční družební akce, provozované jednorázově, nebo opakovaně. Tento způsob má formalizovanou podobu. Je to například činnost místních správních orgánů, různých spolků či organizací, ale také euroregionů, které po otevření hranic na počátku devadesátých let nově vznikly. Organizační faktor je podle Františka Zicha výsledkem úsilí určité (patrně nepříliš početné) skupiny lidí, kterou autoři sborníku nazývají *nositeli přeshraniční spolupráce*.

Tuto skupinu tvoří v každém pohraničním úseku nejvýše 5 % dospělé populace a jde zejména o součást místních elit, tedy o občany s vyšším vzděláním, o podnikatele a o další.

Tito lidé chápou přeshraniční kontakty nejen jako ekonomicky výhodné, ale též jako prostředek překonání historicky vzniklé izolace. Nositelé coby skupina jsou proto organizačně „zdatní“, protože zpravidla dobře ovládají jazyk sousední země, popřípadě tam mají příbuzenské nebo jiné vazby. Tento organizační faktor se podle výsledků šetření projevuje nejsilněji na rakouské hranici. Zde by řešitelé projektu měli v příštích etapách vyvinout větší úsilí o zachycení tohoto navenek velmi signifikantního faktoru, usilujícího o utváření přeshraničního společenství. Vedle těchto faktorů identifikovaly výsledky výzkumu také *vliv ekologický a morální*, přičemž ekologický faktor byl nejsilněji zaregistrován na slovenské hranici. V tomto případě jde *de facto* o dopady, které navazují na staré česko-slovenské tradice, existující před rozpadem Československa, respektive které se je snaží uchovat.

Pozoruhodná je studie *Alice Reissové* s názvem *Sociálně ekonomické aspekty vlivu zahraničního souseda v českém pohraničí*, a to především tím, že si všímá podle typů pohraničních území vlivu blízkosti hranic na rozvoj služeb, obchodu a drobného podnikání, jakož i zájmu zahraničních firem o podnikání v pohraničí České republiky. Obecně vzato, vliv zahraničních turistů na prosperitu malých a středních podnikatelů je nejsilnější v pohraničí s Německem a s Rakouskem. Týká se to zejména pohostinství či obchodních služeb, jako je kadeřnictví a kosmetika, nebo stomatologických služeb. V některých oblastech poblíž hranic s oběma zeměmi (například v Hrádku nad Nisou a ve Vrchlabí) to ovšem může mít nepříznivé důsledky pro české občany v podobě růstu cen zboží a služeb. Podle zjištění řešitelů působí nejvíce zahraničních firem (zpravidla německých a rakouských) v oblasti automobilového průmyslu (10 %), strojírenství (8 %), cestovního ruchu (8 %), elektroniky (8 %) a kovovýroby (4 %). Avšak nevždy jde o firmu sídlící v bezprostřední blízkosti na druhé straně hranic, častěji jsou to významnější investoři, kteří svůj podnik vybudovali v průmyslové zóně, a tím následně příznivě ovlivňují nezaměstnanost v daném regionu. V ojedinělých případech dokonce vznikají společné průmyslové zóny. Je tomu tak například mezi Čechy a Němci v Hrádku nad Nisou. Firmy z pohraničních regionů, nejčastěji z Německa a z Rakouska, jsou vesměs malé a využívají stávající nemovitosti, to znamená, že nestavějí na „zelené louce“. Tyto firmy také zaměstnávají podstatně méně lidí. Alice Reissová při analýze datového materiálu narazila také na podnikání, které má pro náš stát negativní důsledky. Potvrdila tím v mediálním zpravodajství nedávno reflektované problémy s firmami dovážejícími do České republiky odpad z Německa. Na základě výpovědí respondentů a rešerše z tisku dospívá k závěru, že jde o organizovanou činnost, která probíhá i přes hrozbu vysokých pokut. Dále pak upozorňuje na vietnamské, popřípadě čínské podnikatele, kteří v pohraničí postupně skupovali a stále skupují určité lokality pro stánkový prodej. Investičně zajímavé je pro ně opět především pohraničí s Německem a s Rakouskem. Z výzkumu nevyplývá, že by občané českého pohraničí projevovali investiční zájem o pohraničí sousedních zemí, protože 65 % dotazovaných expertů odpovědělo, že naši občané v pohraničí sousední země běžně neinvestují. V ojedinělých případech investují občané do nemovitostí. Jen 5 % obyvatel pohraničních oblastí investuje podle vyjádření expertů v zahraničí.

Kromě podnětných analýz autorského týmu o problémech regionální identity, kulturního života či jevů sociální deviace v pohraničí je zajímavá studie *Radky Michelové* na téma *Vliv zahraničního souseda na život obyvatel příhraničního regionu – oblast veřejné správy a samosprávy*. Tato autorka se pokusila typologizovat formu kontaktů expertů, a to zejména v pohraničním úseku s Němci. Za nejčastější formu považuje kulturní kontakty, společné programy se ovšem realizují také například v oblasti infrastruktury nebo cestovního ruchu. Nadpoloviční většina obcí (65 %), v nichž experti žijí a jsou činní, je členem některého z euroregionů při hranicích České republiky. Tuto skutečnost však ne každý expert dokázal určit, více než třetina z nich (36,7 %) nezná název euroregionu, jehož je je-

RECENZE

ho obec členem. Nejvyšší počet expertů, kteří odpověděli, že nevědí, jakého euroregionu je jejich obec členem, žije na úseku česko-slovenském (55,6 %), neznámé jsou euroregiony Beskydy a Pomoraví (ten není znám ani v česko-rakouském pohraničním úseku). Při posuzování důležitosti institucí na formování přeshraničního společenství euroregiony s výjimkou česko-saského pohraničního úseku nedopadly nikterak dobře, a to zejména na česko-bavorské, česko-slovenské a česko-rakouské hranici. Poněkud vyšší je znalost činnosti euroregionů v pohraničním úseku s Polskem a ocenění jejich aktivit.

Editor *František Zich* se v závěru prvního dílu sborníku pokouší o shrnutí poznatků, získaných řešitelským týmem. Identita člověka, žijícího v pohraničních oblastech v podmínkách bezprostředního sousedství dvou rozdílných národních společenství a jejich kultur, se výrazně vytváří cestou srovnávání, hodnocení a volby, které musí v té či oné míře v každodenním životě činit. Z tohoto důvodu je zřejmé, že blízkost jiné kultury má vliv nejen na spoluutváření identity, ale i na utváření postojů a hodnot. Kromě toho autoři ve sborníku sledují proměnu vědomí o „půdorysu regionu“, spočívající v prvé řadě nikoli ve změně každodenního pohybu (za prací, nákupy, zábavou a podobně), nýbrž ve vnějším rámci a možnostech tohoto prostoru. Toto rozšíření žitého prostoru si více či méně vyzkoušela od pádu železné opony v roce 1989 většina občanů při návštěvě sousední země. V rozšíření půdorysu regionálního rámce zůstává nadále funkce hranice (jak politická, tak i mentální), je však v kolektivním vědomí lidí chápána jako možnost, která je podepřena větší či menší zkušeností a znalostí. Uvedená změna žitého prostoru je reciproční, to znamená, že ji prožívá i většina obyvatel sousedního pohraničí. Vzniká tak prostorová podmínka pro koncipování přeshraničního společenství, typická především v pohraničních oblastech s Bavorskem a s Rakouskem. Na česko-saské hranici je situace kvalitativně jiná, hranice zde byla i před rokem 1989 podstatně propustnější, po roce 1989 nebylo tedy nutné „nové“ poznávání sousedských regionů. V obou případech však k procesům osvojení si tohoto prostoru jako *také vlastního* teprve dochází. Paradoxně patrně rychleji v nově otevřeném hraničním prostoru – na bavorských a rakouských hranicích – než v regionech sousedících se Saskem. Je to dáno pravděpodobně ekonomickou silou Bavorska a Rakouska. Integrita *společenství přes hranice* existuje do jisté míry již v části česko-polské hranice v historické oblasti Těšínska a na hranici se Slovenskem. Podobně jako v ostatních pohraničních úsecích ovšem stále převažuje vyhraněná regionální identita ve smyslu „my“ a „oni“.

Dalším zjištěním v závěrečné části sborníku je, že rozsah a frekvence přeshraničních kontaktů se ustálily, avšak jejich kvantitativní nárůst zcela nestagnuje. Kromě toho není dostatečně využíván potenciál možností přeshraniční spolupráce a přeshraničních sociálních vazeb. Další podrobná analýza dosavadních poznatků výzkumu se týká procesů sociální a kulturní adaptace obyvatelstva v pohraničí jako počátku formování *integrovaného přeshraničního společenství*.

Celkově vzato, oba sborníky je možné hodnotit jako velmi přínosné, a to především pro jejich význam pro kontinuální získávání empirických dat a informací o občanech žijících v českém pohraničí. Nicméně jednu výtku je zde přece jen možné vyslovit. Některé studie o poznacích řešitelského týmu by měly být více teoreticky „ukotveny“ (nejlépe do stávajícího pojmosloví, jak jej dlouhodobě vytváří oddělení České pohraničí Sociologického ústavu Akademie věd České republiky) a měly by častěji odkazovat na odbornou literaturu a hledat v ní vysvětlení některých výzkumných problémů týmu. I tak je ovšem prezentace výsledků výzkumu komplexní a přehledná a významnou měrou rozšiřuje dosavadní poznání o pohraničních regionech České republiky a o názorové orientaci jejich občanů.

Lukáš Novotný